

(ה)נציגות הארצית של יהודי גרמניה

(Reichsvertretung der deutschen Juden). הארגון המרכזי של יהודי גרמניה. ב-1935 הוסב שמה, בהוראת השלטונות לנציגות הארצית של היהודים בגרמניה (Reichsvertretung der Juden in Deutschland) וב-1939, בעקבות שינויים במבנה הארגוני של הארגון ובמעמדו החוקי, ל"התאחדות הארצית של היהודים בגרמניה" (Reichsvereinigung der Juden in Deutschland).

עם עליית היטלר לשלטון לא היה למעשה ליהודי גרמניה ארגון כולל בעל אופי ייצוגי, פרט לארגון גג רופף של האיגודים הגליליים (Landersverbände) של הקהילות שהוקם בינואר 1932. רק בספטמבר 1933 הוקמה, ביוזמת מנהיגיהן של כמה קהילות במערב גרמניה ומתוך שיתוף-פעולה עם הנהלת קהילת ברלין ועם אותו ארגון גג רופף, נציגות פדרטיבית כוללת, שבהרכבה ובסמכויותיה נועדה להתמודד עם הבעיות הקיומיות החמורות של יהודי גרמניה במשטר הטוטליטרי החדש, שבמדיניותו המוצהרת היתה המלחמה ביהודים. נשיא הארגון היה הרב ליאו בק, אך הרוח החיה ואיש המעשה המרכזי היה מנהלו אוטו הירש. לידם פעלה הנהלה שייצגה את הארגונים הפוליטיים והדתיים העיקריים.

פעולותיו של הארגון נועדו להקיף את כול תחומי החיים הפנימיים של יהודי גרמניה ולייצגם ככלל, כלפי השלטונות וכלפי הארגונים היהודיים שמחוץ לגרמניה. תחומי הפעילות העיקריים, שהתנהלו באמצעות ה'ועדה המרכזית של יהודים גרמנים לסיוע ולשקום' היו אלה:

החינוך, שכלל טיפוח בתי-ספר יהודיים והרחבתם ופעילות עניפה של חינוך מבוגרים, בעיקר באמצעות 'מרכז להשכלה יהודים למבגרים';

הסבה והכשרה מקצועית למספרם הגדל של יהודים שאיבדו את מקורות פרנסתם, כהכנה לקראת הגירה;

סעד לציבור הגדל של נזקקים מחמת ההתרוששות הגוברת של היהודים ולמוסדות סיעוד לקשישים, לחולים וכדומה;

סיוע כלכלי, ובכללו קיום לשכות עבודה וקופות אשראי;

הגירה, שנוהלה בשנים הראשונות באמצעות אגודת העזרה של יהודי גרמניה ו'המשרד הארץ-ישראלי', שטיפל בעלייה לארץ-ישראל.

הפעילות העניפה בתחום התרבות התנהלה במסגרת האגדה לתרבות של יהודים גרמנים, שעד סוף 1941 נשארה עצמאית. הפעילות האינטנסיביות של הנציגות, שאיפשרה ליהודי גרמניה להתמודד עם התוצאות החמורות של משטר האפליה והרדיפות, הסתייעה במידה רבה בארגוני סעד יהודיים בעולם, אך בראש ובראשונה נשענה על רוח ההתנדבות והסיוע ההדדי של יהודי גרמניה עצמם.

במגעים עם השלטון שאפה הנציגות להבטיח את המשך הקיום החומרי והרוחני של יהודי גרמניה וראתה עצמה מוסמכת להגיב על גזירות מרכזיות, כגון חקיקת חקי נירנברג בספטמבר 1935, או פעולות הטרור ומאסרי ההמונים בקיץ 1938. במקרים קיצוניים אף יצאה הנציגות בפעולות גלויות מיוחדות, כגון מחאה פומבית נגד הסתת עלילת-הדם של העיתון דר שטירמר בקיץ 1934 וחיבור תפילות מיוחדות לבתי-הכנסת בעקבות גלי הטרור האנטי-יהודי הגואים בקיץ ובסתיו 1935. הפעולות הללו גררו צעדי תגובה קשים מצד השלטון, אך גם הם לא מנעו עוד פעולות מחאה עם גבור הטרור בקיץ 1938, ואף אחרי גירושי ההמונים הראשונים בשנת 1940.

שלא כקהילות היחידות המאוגדות בה לא היה לנציגות מעמד חוקי מוכר, אך היא זכתה להכרה למעשה מצד השלטון, שראה בה, כהגדרת הס"ד, את ה'נציג היחיד של היהודים החיים בגרמניה כלפי ממשלת הרייך'. ממרס 1938, בעקבות ביטול המעמד החוקי של הקהילות שהיה להן בתקופת ויימר, החלה הנציגות להתארגן מחדש לקראת הפיכתה למעין קהילה כלל-ארצית, אך בשל מאורעות 'ליל הבדלח' הושלם התהליך רק בפברואר 1939, עם הקמת ה'התאחדות הארצית של היהודים בגרמניה'. רק ביולי 1939 הכירו השלטונות בארגון ההוא עם חקיקת חוק מיוחד, שהסמיך את ההתאחדות לפעול בתחום ההגירה, החינוך והסעד, אך העמידה בפיקוח משרד הפנים (למעשה – בפיקוח המשרד הראשי לבטחון הרייך) וחייבה לכלול בין חבריה כול מי שהיה יהודי על פי חוקי נירנברג.

בהרכב הנהגתו ובמגמות הבסיסיות של פעילותו היה הארגון המרכזי החדש ממשיכה של הנציגות, אך המדיניות המחמירה והולכת של הרייך כלפי היהודים העניקה לפעולותיו למען הציבור היהודי משמעות חדשה; בעקבות פירוקם של כול שאר הארגונים היהודיים בסוף 1938 היתה ההתאחדות, עד לחיסולה ביולי 1943, נושאת הקיום היהודי היחיד בגרמניה. בראש מאווייה עמדה ההגירה, שהתנהלה אז מתוך תודעה של הצלה, ומאמציה בתחום ההוא נמשכו, גם לאחר פרוץ המלחמה, בשיתוף-פעולה הדוק עם ארגונים יהודיים בארצות ניטרליות, עד לאיסור הרשמי של ההגירה באוקטובר 1941. אחרי שהתלמידים היהודים הוצאו סופית מבתי-הספר הכלליים בסוף 1938, הרחיבה ההתאחדות הארצית את כול מערכת החינוך היהודי, והיא פעלה אף בזמן גירושי ההמונים, עד לסגירתה ביוני 1942. בעקבות הרחבת המאמצים להגירה הורחבו גם מסגרות ההכשרה וההסבה המקצועית, ועם ההתרוששות הגוברת של הציבור היהודי שנשאר בגרמניה, הקשיש ברובו, הפכה פעילות הסעד בהדרגה לפעילות המרכזית של הארגון.

כלל הפעולות האלה של הנהגת ההתאחדות התנהלו בתנאי לחץ וטרור הולכים ומחמירים מצד השלטון, ובכללם גם מאסרם של כמה מחבריה והוצאתם להורג. ביניהם יש לציין את מאסרו של יוליוס זליגסון בעקבות פעולות מחאה של ההתאחדות נגד גירוש המוני היהודי מבדן-פפליץ (Baden-Pfalz) שבדרום מערב גרמניה ב-1940, מאסרו של אוטו הירש

והוצאתו להורג בקיץ 1941 והמאסרים החוזרים ונשנים של פאול אפשטין, יורשו של אוטו הירש. ביוני 1942 היו כמה מעובדי ההתאחדות בין מאות היהודים שנלקחו כבני-ערובה ושהוצאו להורג כתגמול על פעולות מחתרת של קבוצת באום ביוני 1942.

שנים רבות התנהל ויכוח בציבור ובספרות המחקר על בעיית יחסה של ההתאחדות ותפקידה בגירושי ההמונים. בשנות ה-60 התגלה ארכיון ההתאחדות וממנו התברר, שהגירושים הראשונים בשנת 1940 עוררו מחאות גלויות מצד ההנהגה, ואילו הגירושים שמסתיו 1941 התנהלו בדרך-כלל מבלי שההנהגה המרכזית עצמה היתה מעורבת בהם; הקהילות, שפעלו אז כסניפי ההתאחדות ברחבי גרמניה, נאלצו במקרים מסויימים בידי הגסטפו להעביר את ההודעות למועמדים לגירוש ולדאוג לריכוזם במקומות האיסוף.

במחצית הראשונה של 1943 גורשו אחרוני המנהיגים של ההתאחדות, ובתוכם הרב ליאו בק ופאול אפשטין, לגטו טרזינשטט, וביולי אותה שנה חוסלה ההתאחדות רשמית והופסקה הופעת בטאונה ה-Jüdisches Nachrichtenblatt, שמאז 'ליל הבדולח' היה העיתון היהודי היחיד בגרמניה. במקום ההתאחדות פעלה עד סמוך לנפילתו של הרייך 'שארית התאחדות' (Rest-Reichsvereinigung), שטיפלה בעיקר ביהודים שחיו בנישואי תערובת ובצאצאיהם, שלא נכללו בין המגורשים.

אשר להערכת דמותו הכוללת של הארגון היהודי המרכזי ברייך ופעילותו היו השקפות שונות בקרב יהודי גרמניה בני הזמן, והן משתקפות בחלקן גם בספרות המחקר. יש שראו בפעולות הארגון ביטוי למגמה לשמור ולקיים גם במשטר הטוטליטרי הגזעני את דמותה האותנטית של יהדות גרמניה ואת ערכי היסוד שלה, ובהקשר ההוא את ההגדרה 'התנגדות רוחנית', ביחוד לגבי תחום החינוך וחינוך המבוגרים (עקיבא ארנסט סימון). לעומתם יש שראו דווקא במגמות הללו טעות טרגית ואשליה, שאולי מנעה שימת דגש מיוחד בפעולות למען הגירה מואצת במשמעות של הצלה בעוד מועד (רוברט ולטש).

באשר להשפעה אפשרית של קיומו של הארגון היהודי המרכזי בגרמניה הנאצית ושל פעילותו על המדיניות לגבי ההנהגה היהודית בארצות אחרות שכבשו הגרמנים, ישנם רמזים ברורים לכך, שלמיצער בשלבים מסויימים, כגון בעת הקמת הארגון המרכזי של יהודי צ'כיה, היודנרטים הראשונים בפולין וה'אגוד הכללי של היהודים בצרפת' (איז'יף) הובאה בחשבון חשיבותו של עקרון הייצוגיות בעלת סמכות פנימית אותנטית.